

EPISTOLAR: THEODOR CAPIDAN CĂTRE SEXTIL PUȘCARIU (II*)

4. Primul și cel mai numeros grupaj, cel din perioada anilor 1908–1915, cum spuneam (partea I, p. 599), acoperă perioada cea mai puțin cunoscută din viața și activitatea lui Th. Capidan, perioada începuturilor sale; ne așteptăm, de aceea, să găsim în aceste scrisori răspunsuri la câteva întrebări, care apar pentru momente din tinerețea științifică a viitorului savant aromân. Din păcate, pentru perioada primului război mondial (din care informațiile sunt cu totul lacunare) corespondența de față nu ne ajută cu nimic, neexistând nici o epistolă din anii 1915–1919. Dar câteva scrisori din acest grupaj aduc precizări care certifică date deja știute sau bănuite, sau aduc lumină în situații pentru care cunoștințele de până acum nu erau cu totul lămuritoare. Spre exemplu, fără a găsi menționate titluri, într-un PS al unei scrisori din decembrie 1912, găsim confirmarea că „perioada albă” existentă între 1911 și 1921 în bibliografia lucrărilor lui Th. Capidan realizată de Elisabeta Faiciuc (1979) nu este una în care n-ar fi publicat nimic, ci doar posibilitățile noastre de informare sunt încă limitate. În acel PS, Th. Capidan îi scrie lui S. Pușcariu: „alături îți trimet o întâmpinare ce am făcut la niște jurnale grecești”, iar într-o altă scrisoare din același an menționează: „Deunăzi am scris la «Adevărul»”, iar din alte misive putem deduce că ar fi publicat în această perioadă și în alte periodice grecești sau românești (mai ales ceea ce am numit „articole de atitudine”). Sau, din scrisoarea datată 18. 03. 1911, aflăm că articolul „cam măricel”, cum spune despre *Chestiunea aromânească după Constituție* publicat în „Convorbiri literare”, îi fusese cerut de Simion Mehedinți. Date întru totul lămuritoare aflăm în aceste scrisori în ce privește perioada petrecută de Th. Capidan la Leipzig și, mai ales, perioada petrecută în România în timpul studiilor preuniversitare. Acum se poate stabili fără îndoieli nu doar că Th. Capidan a stat la Leipzig patru ani (vezi chiar prima scrisoare, din 19. 11. 1908, în care spune: „după o absență de 4 ani m-am reîntors din nou [sic] la Salonic”), între 1904 (când încă era profesor de limba română la Salonic) și 1908, ceea ce se știa, în linii generale, ci avem în scrisoarea din 2 iunie 1909 calendarul întregii perioade pe care Capidan a petrecut-o în România (ceea ce, în cercetările publicate până acum, era aproape total neștiut): 10 ani, adică întreg deceniul ultim al secolului XIX (în 1890–1892 a stat la București: „am repetat cl. III și IV primară la școala primară a liceului particular de pe atunci «Codrescu»”, apoi a fost trei ani, între 1892 și 1895, „la Seminarul din Curtea de Argeș”, „să mă fac popă”, pe urmă din nou la București, 5 ani – 1895–1900 –, în care a urmat cursul superior al Seminarului Teologic.

* Prima parte a apărut în *Études romanes...*, p. 597–603.

„Peste tot, scrie el în continuare, am stat în Țară zece ani neîntrerupt și într-o vârstă când puteam să-mi asimilez bine limba și să pătrund și în spiritul ei. Pot spune că sunt singurul macedonean care a stat așa de mult timp în Țară și închis în internat”.

Aflăm, apoi, date și amănunte din strădaniile, adeseori zadarnice, pe care le depune pentru „a-și face un rost” (la el acasă, în Macedonia, sau în România, la București), precum și alte date din viața sa anterioară perioadei de studiu de la Leipzig. Avem, astfel, încă o confirmare a faptului că înainte de a pleca la Leipzig, după întoarcerea din România, a fost profesor de limba română (cursul inferior) la Salonic, precum și a limbilor pe care le cunoștea la acea vreme: în afară de franceză, germană și română (împreună cu dialectele aromân (matern) și meglenoromân (studiat prin anchete în satele meglenite în anii 1907–1909), cunoștea sârba (nu numai cea din cărți, ci și graiurile din sate, cum specifică undeva), bulgara, greaca („am învățat bulgărește și grecește bine”, îi scrie în 26. I. 1914), înțelegea turca și știa puțină albaneză (pe care o va învăța mai bine mai târziu, în cercetările făcute în Albania). Găsim, de asemenea, în aceste scrisori amănunte necunoscute despre cercetările sale asupra meglenoromânilor, dar și despre încercările de a publica la Academia Română un volum de basme, cântece și proverbe și locuțiuni (în ianuarie 1909 avea gata strânse 55 de basme, 14 cântece și 1 200 de proverbe și locuțiuni), pentru care îi cere sfaturi lui S. Pușcariu despre cum să organizeze volumul și cum să gândească cercetările sale asupra meglenoromânilor în ansamblul lor; îi expune lui Sextil Pușcariu planul lucrării, cerându-i și ajutorul pentru a le putea publica la Academie. În ce-și propune să facă prin cercetările sale asupra dialectului meglenit, Th. Capidan schițează, de fapt, metoda și structura cercetărilor sale viitoare și a celor asupra aromânilor. Citez doar partea referitoare la lexic:

„[...] lexicul vreau să-l scarmin mai bine, comparând elementul latin cu același element din celelalte dialecte, apoi pe cel slav, căutând să stabilesc, întâi, ce-i bulgăresc și ce este vechi slavon, și apoi voi căuta să stabilesc care din elementele slave coincid cu aceleași elemente din dialectul dacoromân și care cu acelea din dialectul armân. Pentru restul elementelor slave, care nu se găsesc în nici unul din dialectele române, voi căuta să stabilesc care sunt vechi și care nouă; și pe cele nouă, mă voi căzni să le determin – dar asta numai dacă îmi va fi cu puțință – care au fost primite în limbă direct din limba bulgară și care numai prin intermediul limbei turcești”.

Deocamdată are îndoieli de sine:

„Numai atâta nu pot ști. Am ajuns eu la acea maturitate științifică ca să mă pot apuca de lucruri așa de mari pentru mine. Cu alte cuvinte, bin ich der Aufgabe gewachsen?”.

La București însă, unde se afla deja la începuturile lui martie 1909 spre a-și completa informația la Biblioteca Academiei și spre a obține publicarea materialului, după prime promisiuni este nevoit să accepte realitatea tristă că este purtat cu vorba. Decepția omului și a cercetătorului este mare, iar cuvintele pe care i le scrie lui S. Pușcariu, amare (21 aprilie 1909):

„[...] amânarea aceasta [Bianu îi spusese că din motive bugetare lucrarea nu va putea fi publicată decât, eventual, în 1910] îmi taie pofta să lucrez mai departe”. „Și pe urmă

este și o descurajare pentru mine. Cum? Eu mă duc prin Meglen cu zece soldați timp aproape de o lună. Cheltuiesc pentru întreținerea lor și călătoria mea, pentru ca la urma urmei să fiu întâmpinat cu un „poate”? Și nu este cine știe cât material”.

Speranța îi mai stă doar într-o intervenție directă a lui Pușcariu:

„[...] dacă îmi veți putea veni într-ajutor, vă rog nu neglijați să interveniți pe la cine credeți de cuviință”.

Dar și aceasta se dovedește zadarnică, încât, până la urmă, materialul acesta va forma vol. II din monografia *Meglenoromâni* și va fi publicat abia în 1928. Și asemenea amănunte mai există în acest grupaj epistolar.

4.1. Două rămân însă temele care fac ca acest grupaj epistolar să fie de cel mai mare interes. În primul rând, un subiect de pur interes științific, și anume începutul colaborării sale la *Dicționarul limbii române*, greutățile, neîncrederea, opozițiile pe care a reușit, prin muncă stăruitoare și prin cinste, să le înfrângă pentru a se impune drept colaboratorul cel mai important și mai valoros, alături de Constantin Lacea, al lui Sextil Pușcariu (vezi 1978, p. 538 ș.a.), unul dintre oamenii de bază ai DA timp de mai multe decenii. În anii aceia, redactorilor de la *Dicționar* li se cerea – la dorința suveranului, regele Carol I, care voia să vadă lucrarea cât mai repede terminată, și la dorința conducerii Academiei, a Comisiei Dicționarului în primul rând – să accelereze redactarea și publicarea volumelor. În 1908–1910, secretarul Comisiei era Ion Bianu, iar între membri îi găsim pe Titu Maiorescu, Gr. Tocilescu (o vreme și vicepreședinte al Academiei Române), Nicolae Quintescu (urmas al lui Tocilescu la vicepreședinție), Dimitrie Sturdza (secretar general al Academiei Române), Ion Kalinderu (fost președinte al Academiei Române) etc. Echipa Dicționarului era formată din S. Pușcariu (aflat la Universitatea din Cernăuți), Constantin Lacea (profesor la Brașov), Ion Rădulescu-Pogoneanu și Dimitrie Evolveanu (la București); făcuse parte și C. Gălușcă, aflat la Halle, de care însă atât Sextil Pușcariu, cât și Ion Bianu erau nemulțumiți, așa încât voiau să-l înlocuiască tocmai cu Th. Capidan. Colaborarea lui Th. Capidan începe de la Tomul I, Partea a II-a, litera F. S. Pușcariu (1968, p. 360) „pusese ochiul” pe el în 1907, când l-a cunoscut la Institutul lui G. Weigand de la Leipzig. Dorința lui S. Pușcariu era ca acesta, din 1909, când se termina perioada în care Th. Capidan a fost asistent al lui G. Weigand, să devină colaborator la *Dicționar*, plătit de către Academia Română. Era ceea ce-i convenea și lui Th. Capidan, care căuta, după terminarea studiilor, să se stabilească undeva. A vrut (mărturisește în scrisoarea din 14. III. 1909) să se stabilească în Macedonia, ca revizor școlar, „numai și numai să pot vizita comunele aromânești, mai mult cu interes științific”, dar autoritățile refuză și îi oferă un post de profesor la Bitolia. Th. Capidan nu acceptă, „căci îmi știam soarta: era să vegetez și eu pe lângă atâți alți”. Se decide să vină la București, „să-mi încerc norocul aici”. Ceea ce i se oferă la București e o slujbă de traducător al textelor slave de la Academia Română; „nu este cine știe ce, scrie în aceeași scrisoare, căci voi cataloga traduceri manuscripte, dar, rău cu rău, dar și mai rău fără de rău”. Atunci îi cere

ajutorul lui Sextil Pușcariu, rugându-l să-i pună o vorbă bună, pentru că Ion Bianu nu avea o părere excelentă despre el, deoarece era macedonean („Macedonenii sunt deochiați aici” [= la București], scrie Th. Capidan). Dar îi cere, în același timp, lui Sextil Pușcariu și să-i găsească ceva de lucru la Cernăuți: „[...] mi-ar conveni cel mai bine să fiu acolo lângă Dvoastră”. „Dacă veți reuși să-mi faceți vreun rost, v-aș rămânea pentru totdeauna recunoscător”. Sextil Pușcariu îi răspunde în cursul aceleiași luni martie în care îi scrisese Th. Capidan, propunându-i să colaboreze la Dicționarul limbii române, după cum reiese din scrisoarea imediat următoare a lui Th. Capidan.

Scrisorile din cursul anilor 1908–1909 lămuresc deplin ceea ce a urmat. Sintetizând, lucrurile s-au petrecut astfel: Th. Capidan putuse să-și facă studiile universitare la Leipzig luându-și un concediu din postul de profesor suplinitor de limbă română (cursul inferior) pe care-l avea la Salonic. Din banii pe care-i primea lunar (90 de franci, precizează el) și „cu ce mai aveam eu”, a reușit să studieze 4 ani („o duceam bine”, spune în scrisoarea din 2 iunie 1909) la G. Weigand. Avea însă obligația ca, la terminarea studiilor, să se pună la dispoziția autorităților școlare din Macedonia (aflată atunci în Imperiul Otoman). Când s-a întors de la Leipzig, Th. Capidan a cerut un post de revizor didactic, din dorința, în primul rând, de a putea vizita ținuturile locuite de aromâni. Postul îi este refuzat. El a cerut atunci un post de profesor de limba română la Salonic, la Școala Comercială, dar îi este refuzat și acesta și i se oferă doar un post de profesor la Bitolia. Th. Capidan este hotărât să refuze: „[...] eu nu mă duc [la Bitolia], chiar dacă aș fi expus să rămân pe drumuri”, căci, scrie în continuare, „am să-mi pierd timpul degeaba”. Cu S. Pușcariu căzuseră de acord să meargă la Cernăuți pentru trei luni, să-și facă ucenicia sub supravegherea nemediată a maestrului său. Între timp însă, de la Constantinopol i se reamintește de datoria pe care o are față de Minister și i se comunică faptul că i s-a aprobat, totuși, postul de profesor de limba română la Școala Comercială din Salonic. În scrisoarea din care am citat mai sus (02. 06. 1909), Th. Capidan îi explică amănunțit lui S. Pușcariu motivele pentru care trebuie să mai rămână la Salonic încă doi ani: el simte această necesitate nu numai ca pe o obligație oficială, ci și ca pe o „obligațiune față de chestiunea noastră”, adică față de chestiunea aromânească, care luase „o altă întorsătură, mai favorabilă”, și mai ales ca o oportunitate de a studia dialectul meglenit „în toate amănuntele lui” și de a învăța bine limba albaneză și turca („mai ales, scrie el, că turcește înțeleg, iar albanezește știu fraze prinse de mine copil din conversație”). Soluția propusă și acceptată de S. Pușcariu este ca acesta să-l primească pentru 2 ani colaborator la *Dicționar* de la Salonic, lucrând adică la Salonic și mergând câte 2 luni pe an la Cernăuți. Soluția este acceptată de S. Pușcariu, dar lucrurile devin foarte complicate, căci Ion Bianu se opune. I. Bianu nu avea încredere în „colaborarea la distanță”, după ce avuseseră o experiență similară eșuată cu Constantin Gălușcă. Opoziția lui I. Bianu este atât de vehementă, încât ajunge să-l suspecteze pe Th. Capidan de lipsă de onestitate; acesta se simte jignit și este pe punctul să se retragă. Până la urmă, Ioan

Bianu, desigur „îmbunat” de Sextil Pușcariu, dar și de Ion Rădulescu-Pogoneanu și de D. Evolceanu, care-l sprijineau pe Th. Capidan, promite, democratic, să accepte decizia celorlalți membri ai Comisiei Dicționarului: „[...] dacă ceilalți vor voi, bine”. Demersurile sunt complexe și se întind pe primele 2 luni ale anului 1910; sunt atrași de partea lui Th. Capidan–S. Pușcariu și Simion Mehedinți, Ioan Kalinderu și I. Bogdan, dar cel care are cuvântul decisiv este Titu Maiorescu (așteptat să se întoarcă în țară din străinătate). Demersurile, pe care le-am sintetizat aici neținând foarte strict cont de ordinea cronologică, se încheie în februarie 1910; „la commedia e finita”, cererea se aprobă și Th. Capidan poate să-i scrie lui S. Pușcariu:

„Acum vreau să mă pun pe muncă mai serios, ca să văză și D^l Bianu că, deși cu sediul la Salonic, lucrez cu același spor de muncă, cum aș fi lucrat dacă aș fi fost pe lângă Dvoastră”.

Și:

„[...] fac orice, numai și numai să se vadă că, ca om cinstit, asociat cu oameni cinstiți, vreau să lucrez cinstit” (31. 01. 1910).

În acest context începe colaborarea lui Th. Capidan cu S. Pușcariu la DA. Acest început are loc nu în 1910, cum stabilește D. Macrea (1978; vezi și Mocanu 2003, p. 169), ci, foarte sigur, în 1909; mai precis, primul stagiul petrecut de Th. Capidan la Cernăuți pe lângă S. Pușcariu începe prin 20 octombrie 1909 și se termină prin 18 ianuarie 1910. A stat, deci, după program, trei luni, în care S. Pușcariu a fost convins că alegerea sa este cea mai bună.

Bucureștiul însă, chiar în eventualitatea în care Th. Capidan ar fi putut pleca din Salonic înaintea încheierii celor doi ani de „obligație constituțională”, nu era pentru el locul în care să trăiască, pe care și l-ar fi dorit cel mai mult. Între 1890 și 1900, cum am arătat, a stat în România, șapte din acești zece ani trăind în București, dar, fiind „închis prin internate”, n-a cunoscut viața bucureșteană. A putut vedea însă bine, spune el, în lunile state acum la București, „felul cum este organizată societatea [bucureșteană] și mai ales aceea a dascălilor și a oamenilor de carte”. Ceea ce a înțeles Th. Capidan nu era deloc atrăgător:

„Credeți-mă, Stimate Domnule Pușcariu, că pretutindeni n-am dat decât de cliți și de fel de fel de tertipuri cu tot soiul de aranjamente de împletituri personale”.

Sunt cuvinte scrise acum 113 ani, nu astăzi. Această stare de lucruri, „care n-o să se schimbe așa ușor”, nu-i dă voie să-și facă iluzii în legătură cu viitorul său la București.

Odată rezolvată problema birocratică, colaborarea la dicționar dintre Sextil Pușcariu, aflat la Cernăuți, Th. Capidan, aflat la Salonic, și I. Bianu și ceilalți din Comisia Dicționarului, aflați la București, decurge fără impedimente. Primește în mod regulat (de obicei lunar sau la 2 luni) cutii cu fișe, alteori solicită material nou (20. 04. 1910; 4/17 mai 1910), trimite regulat colile lucrate, asigurându-i pe toți că

poșta din Constantinopole este sigură, pentru că nu e poștă grecească, ci austriacă, raportează cum și cât lucrează (cuvântul *a fi* îl istovește – 1/14 august 1910), care este situația plăților care i s-au făcut, cere explicații (despre, de exemplu „cum să socotesc la aflarea paginilor din ALECSANDRI, PIII”, în ce ordine să pună derivatele verbale: „în ordine alfabetică sau după însemnare [= sens]” ș.a.). În alte scrisori (24 octombrie 1910, 2 mai 1910 ș.a.) discută probleme lingvistice (etimologia lui *feri*, sensurile lui *ban* și ale lui *blană* în aromână și meglenoromână, descoperirea unei nepalatalizate într-un cuvânt dintr-un basm aromânesc, situația lui *l'* din limba albaneză, cuvântul *beșlit*, greșit înregistrat în DA, despre cuvântul *calcavură* ș.a.) sau își exprimă părerea despre cărți lingvistice (dicționarul, de exemplu, etimologic al lui Nicolaidis, despre care și publică o recenzie în „Convorbiri literare”) sau îi dă lui S. Pușcariu informații despre cuvinte și forme gramaticale. Îi dă, de asemenea, informații despre prieteni comuni, despre intenția de a se stabili în Dobrogea nouă (după războaiele balcanice – 26. 05. 1914), este bucuros că a terminat litera *F* și a trecut la *I-Î*, cere cărți (mai ales în primele luni, până primește cărțile de la Academia Română – abia în 1911 poate scrie: „am primit mai toate cărțile”), exprimându-și nemulțumirea că nu poate verifica citatele („[...] îmi vine [...] așa de greu, scrie în 15 februarie 1910, să trec citatele fără să le controlez”, încât „lucrez cu o continuă mustrare de conștiință) ș.a.m.d. Sunt în această primă tranșă a corespondenței lui Th. Capidan către S. Pușcariu, ca și în ultimele scrisori, cele dintre 1945 și 1948, nenumărate informații care, atunci când se va face un istoric complet al *Dicționarului limbii române*, se vor dovedi extrem de folositoare.

În legătură cu tot ce am arătat până aici despre începuturile colaborării lui Th. Capidan la DA, aș vrea să mai subliniez doar că aceste legături (care au funcționat, chiar până la începutul războiului mondial (1914), chiar și în timpul războaielor balcanice (1912–1913), aproape fără piedici), această colaborare avea loc între Theodor Capidan, care se afla la Salonic, în Macedonia (care aparținea atunci Imperiului Otoman), între Ion Bianu și Comisia Dicționarului de la București (aflați în Regatul României) și între S. Pușcariu de la Cernăuți, din Bucovina aflată în Imperiul Austro-Ungar. Fără internet, oare cum ar decurge azi o asemenea colaborare, practic între 2 imperii și un Regat?

4.2. În al doilea rând, a doua mare temă ce poate fi desprinsă din acest grupaj al corespondenței primite de Sextil Pușcariu de la Theodor Capidan și care le face de mare interes privește informațiile pe care le găsim în scrisul lui Th. Capidan referitoare la evenimentele istorice ale epocii și la viața comunității căreia îi aparținea și el. Sunt de menționat, în acest sens, scrisorile în care găsim informații despre holera care a măcinat și zona Salonicului în anii 1911–1912 (iată ce scrie în 30 august 1911:

„[...] cu holera aceasta am tot lăsat să treacă zilele, cu speranța că va înceta și-ți voi putea scrie oarecum mai liniștit. Acum însă ea merge înainte în mod înspăimântător. Ieri am avut 45 de cazuri, dintre care 32 mortale și cine știe dacă cu venirea iernii va înceta

definitiv. Singurul noroc este că cartierele creștine – mai ales vila¹ în care locuiesc eu – nu sunt contaminate. Mor numai jidani și turci. Jidanii, din cauza murdăriei, iar turcii din cauza bigotismului. Aceștia din urmă evită să consulte medicii – mai ales dacă pacienții sunt de sexul delicat –, și astfel că epidemia ia proporții, printre ei, înspăimântătoare. Mi-e frică că mor și eu. E drept că am luat măsuri de profilaxie după toate prescripțiile medicale, dar... totuși mi-e teamă. Și nu mi-e frică atât de moarte propriu-zis, cât de felul barbar cum serviciul sanitar de aici [îi] tratează pe cei declarați ca contaminați. Cum s-a declarat un caz, serviciul sanitar îl ia în primire și, după ce a așteptat vreo 3–4 ceasuri până când pacientul nu dă semne de scăpare, îl azvârle ca pe un câne într-o groapă plină de var. Să nu crezi, dragă Professore, că-ți vorbesc exagerații!”;

despre această scrisoare trebuie menționat că este plină de pete, explicate de către Sextil Pușcariu în nota sa ca datorându-se dezinfecției la care era supus tot ce venea din zona contaminată) și mai ales cele în care ni se dau informații despre războaiele balcanice. „Acum, pe lângă holeră, a mai venit și războiul”, scrie în 1/14 octombrie 1911. „Numai de drag să stai aici în Turcia”, continuă, subliniind însă și norocul pe care-l are cu faptul că este profesor, pentru că, scrie el: „Toți creștinii au fost luați în armată – afară de dascăli și preoți! Dacă mă lua în armată, mă duceam dracului”. Sunt zguduitoare rândurile în care se relatează comportarea grecilor față de aromâni: pe o fișă (44), spre exemplu, inclusă de Sextil Pușcariu între scrisorile primite spre finele anului 1912 (în timpul primului război balcanic, așadar), citim:

„Acești păcătoși de greci (dracul să-i ia, căci la toate m-aș fi gândit însă numai la venirea lor până la Salonic nu!) se țin mult de capul nostru. Ce-au făcut prin regiunea Caraferiei este vai de lume. După ce [i-]au încarcerat pe notabili și pe dascăli, au închis școlile și au prefăcut bis.[ericile] românești în biserici grecești. În Meglenia, la fel. În Epir, și mai rău. Au omorât oameni, ars case, în fine, au pus groază mare în populațiunea românească”.

Și mai departe:

„Aici la Salonic nu s-au încercat să facă nimic. Tot focul și l-au scos în contra turcilor. Dacă ai ști, dragă profesoare, câți inși au omorât! Mulți turci s-au prăpădit. Asta auzi la Salonic. Când e vorba de interior, acolo, vai de lume. Sate întregi au fost distruse. – A pierit lume multă”.

În opoziție cu modul în care s-au comportat sârbii în zonele revenite lor:

„Nu tot așa au procedat sârbii și bulgarii. În vilaetul Monastir, ocupat de sârbi, reînchepe o nouă viață pentru aromâni. Sunt încurajați pe toate căile. Aromânii care vin de acolo, ne aduc știri foarte îmbucurătoare” (cf. și scrisoarea din 19. 12. 1912).

Sau (din al doilea război balcanic – scrisoarea din 13. 07. 1913 –) vorbește despre „sălbăticia medievală”, „barbaria de care sunt capabili bulgarii” față de turci, greci și aromâni, cu exemple concrete:

¹ *Vilă* trebuie înțeles aici cu primul sens din DEX.

„În Negrita, șase ore departe de Salonic, toate puțurile au fost găsite pline cu cadavre de femei și copii. Mulți din cei rămași în viață au înnebunit. În fine, vai de lume ce este”.

Implicat activ în „chestiunea aromânească”, Theodor Capidan face parte din delegația Corpului didactic și bisericesc din Macedonia care a venit la București în audiență la Ministerul de Externe (Titu Maiorescu, atunci) și la Rege, pentru a sensibiliza România în privința situației dascălilor și preoților din Macedonia, odată cu înglobarea acestei provincii în Grecia. Th. Capidan spera, desigur, și în sprijinul pe care România trebuia să-l acorde aromânilor din Grecia. În timp ce așteptau să fie primiți de Ministru și de Rege, cade guvernul conservator și vin la putere liberalii, încât Th. Capidan își pierde orice speranță, astfel că ajunge să scrie, la începutul lui 1914:

„Rezultatul demersurilor noastre se poate reduce la un 0 (zero) mare. România și chestiunea aromânească! Ți-ai găsit oamenii care să înțeleagă o chestiune așa de ușoară de priceput și atât de însemnată pentru ei. Ei nu înțeleg situația românilor din Transilvania și o să o înțeleagă pe a noastră. Un politician mi-a spus că România niciodată nu ne-a socotit pe noi ca pe niște adevărați frați ai românilor, ci pur și simplu ca pe niște *verișori*! Dacă ne socotesc așa, atunci au dreptate ca să se joace cu noi sub pretext că ar vrea să facă ceva din noi” (26. I. 1914).

Iar în 26 mai 1914:

„[...] guvernul român, din interese poate mult mai înalte decât acelea de neam pentru poporul din Macedonia ce le-a avut până acuma, este hotărât să lichideze cu chestiunea românească de aici” [= din Grecia].

Toate acestea l-au întărit și mai mult în hotărârea lui de a pleca din Grecia, dacă nu se schimbă nimic. Cu toate că, în 6. 11. 1913, laudă comportarea oficialităților grecești față de aromânii din Macedonia, dar degeaba, căci poporul grec este cel care se dedă mereu la atrocități:

„[...] poporul grecesc nu poate pricepe rostul acțiunii noastre. Pentru el este o insultă continuarea acțiunii noastre în Grecia nouă, atunci când Turcia nu mai există. Căci judecă despre propaganda noastră, la fel ca și despre a lor în vremea turcilor. Fiindcă ei lucrau pentru distrugerea imperiului turcesc, socotesc că și noi vom lucra pentru distrugerea regatului grec. Trebuie, dragă profesore, să fii în mijlocul lor, să trăiești și să vorbești cu ei ca să vezi ce mentalitate are acest popor. [...] Venizelos promite, însă poporul nu vrea”.

Intellectual lucid, Th. Capidan își dă seama care va fi soarta românilor suddunăreni din Peninsula Balcanică, în lipsa autonomiei salvatoare:

„Ce să scriu? Că s-a isprăvit cu noi? [...] Dacă ocupațiunea actuală va fi să rămână pentru totdeauna, atunci noi, parcelați ca vai de lume, ne-am dus pentru totdeauna. Singură *autonomia* ne-ar fi salvat. Dar despre aceasta văd că nu se vorbește mai deloc în presa străină. În fine, și cu noi se va întâmpla ceea ce se întâmplă cu populațiile condamnate să piară. Istoria își urmează drumul ei. S-au dus mavrovlachii, i-au urmat

istroromânii, acum vine rândul macedoromânilor, care, și ei, și-au făcut începutul deznaționalizării cu aromânii din Zapori și aceia din Tesalia”;

și, în 22 mai 1913: „[...] să-mi ții minte vorba că noi, subț greci, nu vom putea face nimic”. Acestea erau previziunile lucide ale lui Th. Capidan despre ce se va întâmpla cu aromânii în „vulcanul Balcanului” (13. 06. 1913). Astăzi putem judeca dreptatea pe care a avut-o.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Études romanes...* = *Études romanes. Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*. Sous la direction de Dan Octavian Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi. Co-éditeurs: Oana Balaș, Aurora Firța, Anamaria Gebăilă, Melania Stancu, vol. II, Editura Universității din București, 2013 (Romanica 16).
- Faiciuc 1979 = Elisabeta Faiciuc, *Bibliografia lucrărilor lui Theodor Capidan*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 145–158
- Mocanu 2003 = *Începuturile activității științifice și publicistice a lui Theodor Capidan (1879–1953)*, în *Întâlniri între filologi români și germani*. Actele colocviului de la Cluj-Napoca, 24–26 mai 2002 – *Deutsches und rumänische Philologen in der Begegnung*. Akten des gleichnamigen Kolloquiums in Cluj-Napoca, vom 24.–26. Mai 2002, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 167–179.
- Pușcariu 1968 = Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
- Pușcariu 1978 = Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.

EPISTOLARY: THEODOR CAPIDAN TO SEXTIL PUȘCARIU (II)

(Abstract)

This second part (the first part was published in *Études romanes...*, p. 597–603) of the correspondence received by Sextil Pușcariu from Theodor Capidan emphasizes data meant to bring light to the years spent by Th. Capidan as G. Weigand’s student in Romania and at Leipzig and to the period when Th. Capidan was a professor in Salonic, but especially to the beginning of his collaboration with S. Pușcariu at the *Dictionary of the Romanian Language*, coordinated by the latter under the patronage of the Romanian Academy. Th. Capidan’s confessions are also interesting from the historical point of view as they regard the Balkan wars and the negotiations of the time on the so-called “Aromanian issue”.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, corespondență, Academia Română, Dicționarul limbii române, războaiele balcanice, „chestiunea aromânească”.*

Keywords: *Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, correspondence, Romanian Academy, Dictionary of the Romanian Language, Balkan wars, “Aromanian issue”.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
nmocanu@gmail.com*